

‘Bloeien’: leven in aandacht voor ‘kracht-in-relatie’.

Anne-Claire Mulder

Sinds 2007 kent Nederland de ‘Maand van de Spiritualiteit’ waarin allerlei activiteiten worden georganiseerd die te maken hebben spiritualiteit in de breedste zin van het woord. Het idee van die maand zou je één van de uitingen kunnen noemen van de nieuwe spiritualiteit waar het in dit nummer van TGI overgaat. Dit jaar was het thema van de maand van de spiritualiteit ‘Wortel schieten’; een sterk beeld met meerdere lagen.

Spiritualiteit moet wortel schieten. Immers spiritualiteit is niet alleen maar iets van de geest, het moet zich ook vertalen in het handelen, in de keuzes die je in het leven maakt: van de vanzelfsprekendheden van het dagelijks leven tot politieke handelen. Het doel van deze gewortelde spiritualiteit zou ik willen benoemen als ‘het goede samenleven van allen’, een collectief ‘bloeien’.

Deze eerste gedachte roept vervolgens de vraag op waar deze persoon haar of zijn spiritualiteit vandaan heeft? Welke sappen stromen door haar of hem heen? In welke grond oftewel in welke (spirituele) traditie wortelt zij? Die traditie vormt immers de voedingsbodem waaruit iemand ideeën, verhalen, manieren van kijken naar de wereld en/of praktijken put, die hem maken tot de persoon die hij nu is, met de spiritualiteit die zij nu heeft. Een spiritualiteit dit zich vervolgens weer vertaald in het handelen.

In het vervolg werk ik deze thema’s – wortel schieten, in welke grond?’ en ‘wortel schieten - met het oog waarop?’ en hun onderling samenhang verder uit.

Wortel schieten in welke grond?

Ik begin deze paragraaf met een korte beschrijving van de grond waarin mijn eigen spiritualiteit wortelt en van de bewerkingen die die grond in de loop der jaren heeft ondergaan. Ik doe dat niet omdat mijn spirituele biografie nu zo uitzonderlijk is, maar wel omdat ze volgens mij exemplarisch is de levensloop van velen die zoeken naar (nieuwe) spirituele grond.

Ik ben een kind van het eind van de verzuiling, opgegroeid in een Nederlands Hervormd gezin van middenorthodoxe snit. Ik ging naar de protestants-christelijke basisschool om de hoek en kwam op zondag mijn klasgenoten weer tegen in de kerk. Op school begonnen we elke dag met een Bijbelverhaal en met het zingen van een gezang. Ook thuis kwam het geloof terug in de ordening van ons dagelijks leven. We baden aan tafel, en hebben in mijn jeugd alle toenmalige kinderbijbels doorgewerkt. Zondag was een rustdag, waarop mijn ouders bijvoorbeeld geen ijsjes voor ons kochten, omdat ‘we andere mensen niet voor ons moesten laten werken.’

God was een mix van een goede Herder en een strenge Heer. Heer was ook de dominante aansprektitel in de gebeden. Daarnaast was het een God die in de hemel woonde en die alle dingen die je fout deed zag, waarvoor je dan vergeving kon (en moest) vragen en ook kreeg.

Dit ‘hemels baldakijn’ kwam eind jaren zestig op zijn kop te staan. De grote secularisering sloeg toe. Klasgenoten kwamen in opstand en verlieten de kerk, bijvoorbeeld omdat ze het religieuze wereldbeeld niet konden rijmen met het wetenschappelijke, en het daarom niet meer geloofwaardig vonden; of omdat ze zich wilden ontworstelen aan de greep van de kerk op hun leven. In de gemeente drongen allerlei nieuwe theologische ontwikkelingen door: de ontmythologisering van Bijbelverhalen bijvoorbeeld en de bevrijdingstheologie, waarin mensen de handen van God werden genoemd. Vooral die laatste trend heeft mij diepgaand beïnvloed. Mijn leven als jong volwassene

heeft in het teken van deze politieke theologie gestaan. Ik was tegen kernwapens en kernenergie, tegen uitbuiting en armoede, tegen bio-industrie, en vóór milieuwetten, natuurbehoud, alternatieve energie, ecologische landbouw en Fair Trade. Soms waren het niet meer dan overtuigingen, maar vaak leid(d)en ze tot concrete keuzen in het alledaagse leven.

Voor veel van mijn vrienden was deze politieke spiritualiteit op den duur niet levensvatbaar. De combinatie van de weerbarstigheid van de maatschappelijke structuren en een Godstaal die steeds verder verwijderd raakte van wat ze intellectueel konden meemaken, maakte dat hun religieuze wortels verkommerden. Veel van de vrouwen zochten hun heil in yoga of andere spirituele stromingen. De mannen gingen geruisloos af. Voor hen kwam de mogelijkheid om te geloven in een God die niet bestaat te laat, als het al gelukt was om zo'n paradox uit te houden.

Ik ging een andere weg doordat ik kennismaakte met de feministische theologie. Dat leidde in eerste instantie tot een ernstige spirituele ontworteling. Mary Daly's beroemde uitspraak dat wanneer 'God mannelijk is, de man god is' bracht een doodsteek toe aan de Godsvoorstelling uit mijn kinderjaren. En vervolgens ging het hele theologische bouwwerk op de schop door de feministische kritiek op de dualistische manier van denken in de theologie. Die kritiek laat zien dat in het theologisch redeneren gebruik wordt gemaakt van een reeks vaste tegenstellingen, die hiërarchisch geordend én 'gegendered' zijn. Denk aan de begrippen: God, geest, transcendent, hemel, leven goed en mannelijk aan de ene kant en aan de andere kant mens, lichaam, immanent, aarde, dood, kwaad en vrouwelijk. Zet je deze begrippen onder elkaar dan zien je dat de begrippen uit de eerste reeks hoger gewaardeerd wordt dan de tweede én dat vrouwen en het vrouwelijke met die tweede reeks in verband wordt gebracht. Dat heeft consequenties voor de verbeelding van de relatie tussen God en vrouwen, want dit systeem creëert zo'n grote afstand tussen God en het vrouwelijk lichaam dat daarmee het idee dat een vrouw beeld van God zou kunnen zijn op het spel komt te staan. De gedachte dat zij een incarnatie van God of het goddelijke zou kunnen zijn wordt hierdoor zelfs uitgesloten.

Maar feministische theologen hebben het niet bij kritiek op het dominante vertoog gehouden. Wij hebben nieuwe invullingen gegeven aan de verhouding tussen God en mens, transcendentie en immanent, heilig en alledaags. Kenmerkend voor deze invullingen is de waardering van het concrete, materiële, weerbarstige, beweeglijke, alledaagse, lichamelijke; de aandacht voor het zintuiglijke en de aanraking en vooral voor het relationele. Dit hangt samen met een spiritualiteit die God en het goddelijke ervaart in het nabije en lichamelijke en daarom begint bij het lichaam in haar theologiseren.

Ik wil twee gedachten noemen die relevant kunnen zijn voor hen die op zoek zijn naar een christelijke spiritualiteit buiten de gebaande wegen. De eerste tekent God niet als een persoon in de hemel, maar verbeeldt God als de kracht-in-relatie die tussen en onder ons aanwezig is. Deze kracht woont dus niet in één van ons, niemand heeft deze kracht in bezit, ze overstijgt het menselijke. Je zou deze kracht kunnen benoemen als een onzichtbare derde in relaties, als de kracht die aanzet om het goede te doen en op die manier god te doen.¹

De kracht van dit Godsbeeld is het feit dat het een voorstelling van God presenteert die heel lichamenlijk, radicaal immanent is – kracht-in-relatie is zintuiglijk waarneembaar, voelbaar in het vlees als een aanraking – terwijl ook belangrijke kenmerken van de geest en de Geest bewaard zijn gebleven. Deze kracht onttrekt zich immers aan onze greep, ze overstijgt ons, is onzienlijke en oneindig. Daarnaast is het ook een aantrekkelijk beeld omdat het (grammaticaal gesproken) noch

¹ Zie C. Heyward, *The Redemption of God. A Theology of Mutual Relation*, Lanham NY, 1979.

mannelijk, noch vrouwelijk is. Het sluit ten slotte aan bij de bijbels-theologische opdracht om de naaste lief te hebben, en bij de gedachte dat je in de liefde voor de naaste God lief hebt.

Dit Godsbeeld is aantrekkelijk, omdat het een grote communicatieve kracht heeft onder mensen die aan de rand van de christelijke traditie staan of er net over gevallen zijn. Het sluit aan bij de intuïtie van de ietsisten dat er 'iets' is tussen hemel en aarde en kwalificeert dat 'iets'. Dat biedt openingen tot een nieuw gesprek met de christelijke traditie en tot een levensstijl die recht doet aan dit gekwalificeerde 'iets'.

De tweede theologische aanzet die mij inspireert begint ook bij het lichaam en wel bij het begin van het mens zijn. Ze lokaliseert dat begin niet in de hemel, bij God, maar juist op aarde, bij het lichamelijk, materiële begin van het bestaan: het 'geboren zijn'.² Met de aandacht voor het geboren zijn komen vragen als: 'geboren uit wie of wat?' en 'geboren in welke omgeving' of 'geboren waartoe'. De antwoorden op deze vragen maken zichtbaar dat een levend wezen haar of zijn bestaan te danken heeft aan hetgeen hem of haar tegemoet komt aan overvloed van de natuur en goede wil van anderen; aan de vrouw die negen maanden lang plek biedt aan een groeiend kind; aan het web van relaties dat het kraambed omgeeft en dat dit kind gedurende het hele leven schraagt met goede zorgen. Deze gedachtegang laat zien dat geen enkel mens self-made is, ook al wordt de *self-made man* ons als voorbeeld van geslaagd mens-zijn voorgehouden. Mens zijn wordt in tegendeel op een heel concrete en materiële manier gedefinieerd als in-relatie-zijn: met andere mensen, maar ook met andere levende wezens evenals met de aarde, de lucht, het water om ons heen.

Als je tot je laat doordringen hoeveel goeds je toevalt zonder dat je vaak weet aan wie je dat goede te danken hebt, dan word je vervuld met verwondering en vervolgens ook met dankbaarheid, dankbaarheid ten opzichte van de concrete mensen om je heen die leven geven om niet; dankbaarheid ten opzichte van de aarde die je draagt en voedt; dankbaarheid ten opzichte van God, deze kracht in en van relatie, die mensen inspireert tot goeddoen en/of tot god-doen.

In beide theologische aanzetten krijgt de vraag in welke grond de spiritualiteit van een mens wortelt een helder antwoord: spiritualiteit wortelt in 'kracht-in-relatie' die rondgaat in het concrete, materiële, lichamelijk ervaarbare, alledaagse netwerk van relaties dat elk mens omgeeft. Deze kracht-in-relatie, die sommigen God noemen, zet mensen aan om hun leven zo vorm te geven dat ze kracht rond kan gaan, waardoor een collectief 'bloeien' tot stand komt. Dit laten bloeien en tot bloei komen zou je het hoogtepunt kunnen noemen van een proces van groeien waar van wortel schieten het begin is.

Wortel schieten - met het oog waarop?

Het woord 'bloeien' is een evocatief woord en roept associaties op met schoonheid, perfectie, welbevinden en geluk; associaties die tezamen een beeld oproepen van het goede van de schepping en van een gezegend bestaan. Bovendien zet 'bloeien' ons op het spoor van een spirituele houding die past bij het wereld- en Godsbeeld dat ik net schetste. Het laat zien dat goed handelen zich kan richten op het tot haar of zijn recht –tot bloei- laten komen van levende en ademende wezens. Zo'n spiritualiteit uit zich in verwondering en aandacht voor het andere, unieke, bijzondere van de anderen die ons omringen.

² Zie I.Praetorius, *Handeln aus der Fülle. Postpatriarchale Ethik in biblischer Tradition*, Gütersloh 2005 en idem, *Gott dazwischen. Eine unfertige Theologie*, Gütersloh, 2008.

Verwondering en aandacht voor het andere zijn twee belangrijke houdingen voor het tot bloei laten komen van de eigen spiritualiteit én voor het laten bloeien van het relationele netwerk dat ons omgeeft en draagt. Beide houdingen zijn lichamelijke houdingen, houdingen die geworteld zijn in de zintuiglijke materie die ons lichaam is; materie die geraakt wordt en in beweging wordt gebracht door de ervaring van het andere van de ander.

De ontmoeting met de ander is een ervaring van de zintuigen: je ziet, hoort, ruikt die ander; je wordt er door aangeraakt. Deze aanraking door de ander, dit aangeraakt worden door de waarneming van de ander roept een amalgaam van reacties op. Zou men die reacties analyseren, dan zou men waarschijnlijk ontdekken dat er steeds een moment – hoe vluchtig ook – van verwondering of van onderbreking bij zat: een onderbreking in het benaderen van de ander, of dat nu een letterlijke of figuurlijke nadering is, evenals een opschorten van het proces van het automatische oordelen. Door de verwondering ontstaat dus een tussenruimte en een tussentijd.

Want wanneer iemand verrast of bevreemd wordt door degene of datgene dat hij tegenkomt of nadert, en zich verwondert, dán houdt zij bijna onbewust de pas in en vraagt zich af wie of wat hij ziet, hoort of ruikt. Hij staat stil en een tussen-ruimte, een lege plek tussen het ik en de ander, wordt zichtbaar. Zij pauzeert en een oponthoud, een tussen-tijd, ontstaat.

Deze tussenruimte en tussentijd tussen de één en de ander schept afstand tussen beiden, én tijd voor reflectie op de ander. De vraag 'Wie ben je?', zonder (voor)oordeel gesteld, biedt de ander de mogelijkheid om zich te onthullen, en de relatie aan te gaan zonder zichzelf te verliezen.

Het wonderlijke is dat deze vraag die iemand in verwondering aan de ander stelt ook een beweging naar binnen op gang kan brengen bij degene die zich verwondert en de vraag 'wie ben ikzelf?' kan oproepen. Zo brengt de verwondering bij beiden iets op gang.

Verwonderen moet je echter oefenen. Dat heeft niets te maken met een krampachtig proberen je te verwonderen, maar veelmeer met het gevoelig maken van het lichaam, in het bijzonder van de zintuigen, en vervolgens van de geest voor het wonderlijke en andere dat op je toekomt. Dit gevoelig maken vraagt een leven in aandacht: opmerkzaam voor de kwaliteit van het eten en voor het (samen) eten zelf, oplettend op geluiden, voor beelden – en dit alles gericht op het (leren) waarnemen van juist de subtiele, vluchtige momenten van verwondering die je ervaart in je alledaagse leven.

Maar bovenal gaat het bij dit oefenen in verwonderen om aandacht voor het ademen. Aandachtig in- en uitademen onderbreekt het jachtige bestaan, zorgt letterlijk voor een adempauze, voor een tussenruimte en voor een tussentijd om waar te nemen, om je te openen voor de ander en je te verwonderen.

De aandacht voor de eigen ademhaling en voor het eigen lichaam maakt het mogelijk om open aanwezig te zijn in het netwerk van relaties dat je draagt; her-innerend wie of wat je raakt, verwonderd, nieuwsgierig over het andere van de ander. Door dit respecteren van het onherleidbaar verschil van de ander ontstaat een 'rechte', een intersubjectieve relatie, waarbinnen kracht-in-relatie kan stromen en ten volle haar werk kan doen: levende wezens tot bloei laten komen.³

Het koesteren van de verwondering en aandacht voor het ademen zijn dus de spirituele praktijk die horen bij een (spiritueel) leven uit de overvloed die rondgaat als kracht-in-relatie. Beiden zijn

³ Deze beschouwing over verwondering en aandacht is geïnspireerd door het werk van de Franse filosofe Luce Irigaray, in het bijzonder door *Ethique de la différence sexuelle*, Paris 1984 en 'Oosterse onderwijzingen' in het boek *Tussen Oost en West. Van singulariteit naar gemeenschap*, Kampen 2009. En door een mindfulness training.

belangrijk omdat alleen daardoor te onderscheiden is wat het goede is dat gedaan moet worden; wat het goede is dat de ander recht doet en haar of hem laat bloeien .

Anne-Claire Mulder